

MINISTERIET

SLOTS- OG KULTURSTYRELSEN

BEVAR GULDET, INDEN DU GRAVER

En guide til bygherrer, lokalpolitikere
og planlæggere om arkæologiske udgravninger

BYGGERI & ARKÆOLOGI

Denne guide er til offentlige og private bygherrer, lokalpolitikere, borgere, planlæggere, rådgivere og arkitekter – ja, faktisk alle, der planlægger et anlægsarbejde.

Museumsloven bestemmer, at man skal sikre væsentlige fortidsminder, når der udføres anlægsarbejder. Fortidsminderne har det generelt bedst, når de ligger i jorden, hvor de har ligget gennem århundreder. Det er derfor vigtigt, at vi i videst muligt omfang bevarer fortidsminderne i deres oprindelige sammenhæng for at undgå den nedbrydning, som begynder, så snart fundene tages op af jorden.

Guiden beskriver nogle af de vigtigste dele af museumsloven samt de procedurer, man som bygherre eller planlægger skal tage højde for, inden man går i gang med et anlægsprojekt. Med god planlægning kan man både få sikret og bevaret vores fælles kulturarv og samtidig sikre, at bygherres tidsplan og økonomi ikke presses og skrider.

En sikring af fortidsminderne sker derfor bedst ved, at bygherren placerer sit byggeri, hvor der ikke findes væsentlige fortidsminder. Forudsætningen for dette er selvfølgelig, at planmyndighed eller bygherre på forhånd ved, hvor de findes. I denne guide kan du læse, hvordan du kan få oplysninger om disse forhold.

I nogle tilfælde er det desværre ikke muligt at efterlade fortidsminderne urørt, og en arkæologisk udgravning er derfor nødvendig, inden byggeriet går i gang. Ifølge loven er det den, der 'forstyrrer' vor fælles arkæologiske kulturarv, der skal betale for, at den bliver undersøgt, registreret og dokumenteret, så informationerne senere kan indgå i forskning, historieskrivning og formidling.

Vi håber, guiden vil gavne den forestående anlægsproces.

*Med venlig hilsen
Slots- og Kulturstyrelsen*

Som de fleste kender arkæologiske udgravninger: Store muldafrømmede felter med spor efter tidligere tiders bebyggelse. Stormandsgård fra jernalderen ved Hoby på Lolland. Foto: Thomas Roland, Slots- og Kulturstyrelsen.

ARKÆOLOGI I TAL

I Danmark er der:

Ca. 190.000 registrerede arkæologiske fund og lokaliteter

1.368 kulturarvsarealer

70 middelalderlige bykerner med kulturlag

Ca. 33.000 fredede fortidsminder

Ca. 800 årlige arkæologiske forundersøgelser og undersøgelser i forbindelse med anlægsarbejder

LÆS MERE

På www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder.dk finder du oplysninger og kort om landets fortidsminder. Museumsloven, der danner baggrund for teksten i denne guide, kan du læse på www.retsinformation.dk. Særligt lovens kapitel 8 er relevant i forbindelse med anlægsarbejder.

GODE RÅD TIL BYGGEPROCESSEN – INDEN PROJEKTSTART

Der findes fortidsminder næsten overalt i Danmark. Hvis man på forhånd ved, hvor der findes væsentlige fortidsminder, kan man som planmyndighed og/eller bygherre allerede i planlægningsfasen forsøge at undgå at placere byggeri på disse arealer. I forbindelse med planarbejder eller nye byggeprojekter bør man derfor altid i så god tid som muligt finde ud af, om der findes fortidsminder på det areal, man har udset til anlægsarbejde. Information om dette kan man få ved at henvende sig til det lokale kulturhistoriske museum, der altid står klar til at rådgive – også tidligt planlægningsfasen.

Hver gang en planmyndighed giver bygge- eller nedrivningstilladelse, skal det lokale museum orienteres, og museet vil så vurdere, om projektet vil berøre kulturhistoriske værdier, herunder fortidsminder. Som bygherre kan man dog med fordel allerede tidligt i sit projektforsøg henvende sig til museet for at få at vide, om byggeriet vil berøre væsentlige fortidsminder.

KULTURARVSAREALER

Kulturarvsarealer er områder, hvor man véd, der er særlig mange arkæologiske fund. Der gælder ingen særlige lovregler for kulturarvsarealerne, men de er udpeget for at advare bygherrer om, hvor det kan være særlig omkostningstungt at foretage anlægsarbejder, fordi der ligger mange fortidsminder. Der er for tiden 1.368 kulturarvsarealer i Danmark heraf 70 i vores gamle byer med rødder tilbage til vikingetid og middelalder. Du kan få oplysninger om kulturarvsarealerne i Slots- og Kulturstyrelsens database "Fund og Fortidsminder" samt på "Miljøportalen" og "Byg og Miljø".

ARKIVALSK KONTROL OG FORUNDERSØGELSER

Hos det lokale kulturhistoriske museum kan man som bygherre gratis få udført en såkaldt "arkivalsk kontrol", der kortlægger den eksisterende, arkæologiske viden om arealet.

Som regel vil museet anbefale, at man supplerer den arkivaliske kontrol med en forundersøgelse af det kommende anlægsareal. Forundersøgelsen er en mindre undersøgelse, hvor arealet undersøges på stikprøvevis. På baggrund af forundersøgelsen kan museet vurdere omfanget, karakteren og tilstanden af fortidsminderne på stedet og dermed også give bygherre en bedre rådgivning om de videre muligheder.

Hvis der er tale om en mindre forundersøgelse (som udgangspunkt defineret som undersøgelser på arealer under 5.000 m²) er forundersøgelsen gratis for byherre. Er der tale om en større forundersøgelse, vil byherre som regel selv skulle betale.

ARKÆOLOGISK UNDERSØGELSE

Hvis der ligger væsentlige fortidsminder på det kommende anlægsareal, har man som byherre to muligheder: Enten at ændre sit byggeprojekt og derved bevare fortidsminderne i jorden eller få undersøgt arealet med de væsentlige fortidsminder, før byggeriet går i gang.

Byherren skal som udgangspunkt betale for den arkæologiske undersøgelse. Slots- og Kulturstyrelsen har i særlige tilfælde mulighed for at yde tilskud til de byherrebetalte undersøgelser. Styrelsen udfører derfor altid en konkret vurdering af muligheden for tilskud i forbindelse med godkendelse af budgetterne for undersøgelsen.

ARKÆOLOGI SOM HISTORIEFORTÆLLER

I Danmark er arkæologien stort set den eneste kilde til vor viden om alt fra de ældste jægere, der kom hertil for ca. 14.000 år siden, og frem til vikingetidens bønder og krigere omkring år 1000 e.Kr. Herefter kommer de skriftlige kilder til hjælp og går hånd i hånd med arkæologien, når historien om middelalderen, renæssancen og den nyere tid skal fortælles.

Udgravning af en grav med mor og barn fra 14–1500-årene fra det nu forsvundne karmeliterkloster i Frederiksgade, Aarhus. Foto: Karin Poulsen, Moesgård Museum

MYNDIGHEDSGODKENDELSE AF DEN ARKÆOLOGISKE UNDERSØGELSE

Slots- og Kulturstyrelsen har det overordnede ansvar for den bygherrebetalte del af de arkæologiske undersøgelser. Museernes arkæologiske undersøgelser foregår derfor på Slots- og Kulturstyrelsens vegne og først efter, at styrelsen har godkendt undersøgelsen og museernes budget for den.

Slots- og Kulturstyrelsen lægger i sin godkendelsesprocedure vægt på, om der er tale om væsentlige fortidsminder. Væsentlige fortidsminder er dem, som kan give os ny viden.

Det er derfor ikke alle fortidsminder, der skal undersøges – og heller ikke alle, der skal undersøges lige grundigt. Til gengæld kræver andre fortidsminder, f.eks. unikke eller særlig velbevarede fund og anlæg, større ressourcer end gennemsnittet, da det kan være nødvendigt at benytte tidskrævende udgravningsmetoder, inddrage naturvidenskabelige analyser eller lignende. Her er en prioritering på baggrund af enkelte fortidsminders kildeværdi vigtig.

I forbindelse med godkendelse af de arkæologiske budgetter vurderer Slots- og Kulturstyrelsen derfor både fortidsmindets kildeværdi og den påtænkte strategi for undersøgelsen. Som nævnt udfører styrelsen også altid en konkret vurdering af muligheden for at yde tilskud til bygherre.

MALTAKONVENTIONEN

Den arkæologiske arv er beskyttet i flere konventioner, herunder Maltakonventionen af 16. januar 1992, som ligger til grund for den danske museumslovgivning. Konventionen har som mål at beskytte den arkæologiske arv som kilde til den kollektive hukommelse og som redskab for historiske og videnskabelige studier. Et af konventionens principper er, at fortidsminder bør bevares "in situ" og ikke udgraves.

EKSEMPLER PÅ SUCCESFULD FORMIDLING

Vælger bygherren at få foretaget en arkæologisk undersøgelse, er der mulighed for at bruge de arkæologiske resultater til at skabe værdi både for bygherren, der har betalt for undersøgelsen, og for befolkningen som sådan.

Museet formidler som udgangspunkt resultaterne af undersøgelsen i en kulturhistorisk rapport, men bygherre har mulighed for i stedet at vælge en anden form for formidling til erstatning for rapporten. Der kan skabes værdi på meget forskellig vis – for eksempel i form af en udstilling i virksomhedens reception, et foredrag for medarbejderne og kunderne eller forskelligt PR-materiale. Det handler om at finde det medie og den målgruppe, som passer bedst til den enkelte bygherre.

I det følgende beskriver vi et par eksempler på virksom formidling i forbindelse med et byggeri.

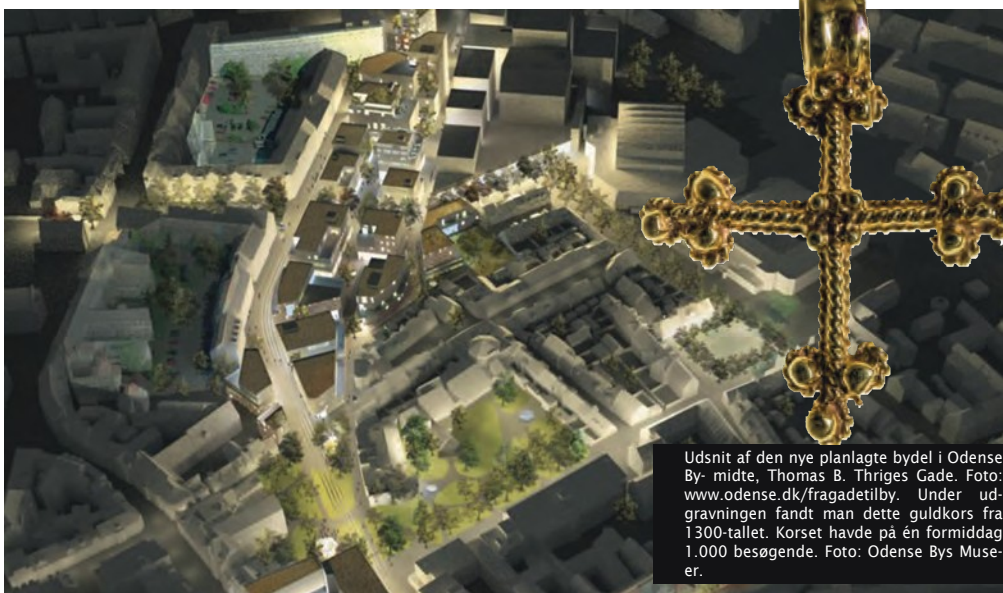

Det er let at fange folks interesse for historien, når det formidles på en relevant måde. Da Københavns Museum i forbindelse med udgravningerne til den ny metrolinje holdt dage med "åben udgravning" besøgte ca. 5.000 børn og voksne den arkæologiske undersøgelse og blev informeret om projektet. Foto: Thomas Roland, Slots- og Kulturstyrelsen

CASE: ODENSE BYMIDTE

Odenses middelalderlige bymidte lagde i 2013-14 jord til en af Danmarks største arkæologiske byudgravninger i Thomas B. Thriges Gade. Når man byudvikler på et sted, der er så centralt i Danmarks historie, dukker der selvsagt mange spændende ting op af jorden. Det kostede mange penge at udgrave og bevare de arkæologiske fund, men undersøgelserne gav også megen ny viden til vor fælles historiebog.

I forbindelse med undersøgelserne udførte Odense Bys Museer efter aftale med byherre løbende en lang række formidlings-tiltag af den nye viden, der fremkom under udgravningerne. Museet arrangerede bl.a. rundvisninger i udgravningerne og udstillede 'dagens fund' ved byggepladsen. Formidlingen af arkæologien fungerede tillige som springbræt til formidling af planerne for hele byfornyelsesprojektet. På denne vis gav den arkæologiske formidling kommunen en enestående mulighed for at få byens borgere i tale.

Udsnit af den nye planlagte bydel i Odense By- midte, Thomas B. Thriges Gade. Foto: www.odense.dk/fragadetilby. Under udgravningen fandt man dette guldkors fra 1300-tallet. Korset havde på én formiddag 1.000 besøgende. Foto: Odense Bys Museer.

CASE: SUNDHEDSHUSET I PANDRUP

Forud for byggeriet af et nyt sundhedshus i Pandrup gjorde man arkæologiske fund på byggepladsen. Nordjyllands Historiske Museum foretog derfor udgravninger på stedet, og de kunne bl.a. registrere et velbevaret gårdsanlæg fra middelalderen. Samlet set blev der ved Pandrup fundet forhistorisk bebyggelse helt tilbage fra jernalder i tiden omkring Kristi fødsel og frem til middelalderen. Mere end 1.000 års bebyggelsehistorie var altså repræsenteret på stedet!

Region Nordjylland opfatter samarbejdet som en spændende begivenhed, og de historiske fortællinger er integreret i og omkring sundhedshuset. Allerede tidligt blev de arkæologiske resultater tænkt ind i byggeriet, og der blev planlagt både montere, særlig udsmykning, udvendige markeringer af husene mv., hvilket giver det nye sundhedshus sit helt unikke præg.

På www.rn.dk fortæller Niels Haue fra Nordjyllands Historiske Museum og Anne Rytter Asferg fra Region Nordjylland om udgravningerne og om, hvilken betydning de får for sundhedshuset.

Fra udgravningerne i Pandrup.
Foto: Nordjyllands Historiske Museum

FORTIDSMINDER HAR BEDST AF AT BLIVE I JORDEN

Fortidsminderne ligger som udgangspunkt bedst i jorden under de forhold, der har beskyttet dem i århundreder. For at bevare for eftertiden gælder det altså om at udgrave så lidt som muligt.

Museerne kan hjælpe bygherre med at revurdere og omlægge anlægsprojektets dele, så man undgår at forstyrre fortidsminderne – og samtidig sparer på udgiften til de arkæologiske undersøgelser.

Udgravning i Niels Ebbesens Gade i Aalborg med stor publikumsbevågenhed. Foto: Nordjyllands Historiske Museum

Forsidefoto:

Der findes væsentlige fortidsminder under dine fødder - i by og på land. Her undersøger arkæologer fra Københavns Museum en af Københavns gamle byporte. Foto: Thomas Roland, Slots- og Kulturstyrelsen

Bevar guldet, inden du graver

Publiceret af Slots- og
Kulturstyrelsen
November 2018

Tekst: Fortidsminder, Slots- og
Kulturstyrelsen

Grafisk produktion: Stæhr Grafisk

Publikationen kan hentes på
www.slks.dk/publikationer